

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет**

Кафедра кримінального права та процесу

КУРСОВА РОБОТА

З дисципліни «Кримінальний процес»

НА ТЕМУ:

«Становлення та розвиток інститутів помилування та амністії»

Студента 3 курсу групи ПР-31

Напряму підготовки «Правознавство»

Василевського Р.М.

Керівник:

к. ю. н., доц. Рогатинська Н. З.

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Тернопіль-2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ПРАВОВА ПРИРОДА АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ.....	5
1.1. Історія виникнення, становлення і розвитку інститутів амністії та помилування в системі сучасного українського права.....	5
1.2. Суть інституту звільнення від покарання.....	8
РОЗДІЛ ІІ. АМНІСТІЯ І ПОМИЛУВАННЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІДПОВІДНО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЧИ ВІД ПОКАРАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ.....	12
2.1. Звільнення від покарання на підставі закону України про амністію.....	12
2.2. Звільнення від покарання на підставі акта про помилування.....	15
РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТІВ АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	21
ВИСНОВКИ.....	25

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Вступ

Актуальність теми дослідження. Одним із напрямків кримінальної політики, в якому знаходять своє відображення принципи гуманізму та економії заходів кримінальної репресії, є звільнення осіб від кримінальної відповідальності і покарання внаслідок акта про амністію та звільнення від покарання на підставі акта про помилування.

У системі існуючих в українському законодавстві видів звільнення від відповідальності та покарання амністія і помилування займають чільне місце. Це підтверджується врегулюванням амністії та помилування не лише кримінальним, а й іншими галузями. А також визначається особливим державно-правовим статусом суб'єктів оголошення амністії та здійснення помилування – Верховної Ради України та Президента України.

Значний внесок у висвітлення проблем застосування амністії та здійснення помилування, і зокрема у сфері теоретичного вирішення проблем кримінально-правової політики, зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Ю.В. Баулін, А. А. Березовський, П.А. Воробей, В.В. Голіна, А.І. Долгова, В.М. Дрьомін, М.Д. Дурманов, С.І. Зельдов, О.С. Зельдова, В.Є. Квашиш, С.І. Комарицький, В.В. Комаров, О.М. Костенко, О.М. Литвак, Т.О. Ліснієвські-Костарева, В.В. Лунєєв, В.Т. Маляренко, К.М. Мірзажанов, О.С. Міхлін, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, П.С. Ромашкін, О.Ф. Смірнов, В.В. Сташиш, Б.М. Телефанко, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, С.М. Школа та інші.

Мета і завдання дослідження у визначенні особливостей застосування амністії та здійснення помилування на території України, а також виробленні обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного законодавства у цій сфері суспільних відносин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері застосування амністії та здійснення помилування.

Предметом дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції і теорії, а також норми Кримінального кодексу України, Закону України „Про застосування амністії в Україні”, законів України „Про амністію” 1996 – 2007 років, Положення про здійснення помилування.

РОЗДІЛ І. ПРАВОВА ПРИРОДА АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ

1.1. Історія виникнення, становлення і розвитку інститутів амністії та помилування в системі сучасного українського права

Амністія як акт прощення за вчинений злочин відома людству з давніх часів. Перші згадки про застосування амністії як державного заходу зафіксовані в історії демократичних Афін. Остаточно амністія як самостійний юридичний інститут сформувалася у ХІХ ст. в Західній Європі. Звільнення від відповідальності у зв'язку із амністуванням відомо і вітчизняному законодавству. Третім Універсалом Центральної Ради УНР від 07.11.1917 р. була скасована смертна кара. Амністія передбачалася і в Конституціях СРСР та УРСР різних часів; Кримінальних та Кримінально-процесуальних кодексах УРСР; в Основах кримінального законодавства СРСР та союзних республік від 25.12.1958 р. та в інших нормативних актах. При дослідженні правової природи амністії привертає увагу факт, що вона здійснювалася різними державними органами — органами дізнання, попереднього слідства, начальниками виправно-трудоустанов, спецкомендатурами. Досить часто виконання актів про амністію покладалося на комісії у складі представників виконавчих комітетів місцевих Рад трудящих, судів, органів прокуратури, внутрішніх справ, а також партійних та інших установ. Розглянемо докладніше державні органи, до компетенції яких у різні історичні часи в Україні входило проголошення акту амністії та створення документу, продумування форми здійснення амністії. Після створення Української народної республіки, як вже вказувалося, амністія була проголошена III Універсалом Центральної Ради від 07.11.1917р., яким була скасована смертна кара, ув'язненим і затриманим за політичні виступи була надана повна амністія, про що було прийнято закон, котрий датувався 19.11.1917р. [1, 38].

Із створенням Української держави в Законі “Про тимчасовий державний устрій України” від 29.04.1918 р. про амністію не згадувалося, а вказувалося на

те, що Гетьманові належить помилування засуджених, полегшення кари і загальне прощення зроблених злочинних подій [2, 72]. Наступною історичною подією було створення Української народної республіки часів Директорії та прийняття Закону “Про тимчасове Верховне правління та порядок законодавства в Українській народній республіці” від 12.11.1920р., в якому вказувалося, що Директорія УНР в особі Голови Директорії видає акти амністії та помилування [3, 56]. Наступний етап є так званим радянським — створення Союзу Радянських Соціалістичних республік та Української Радянської Соціалістичної республіки.

Так, у главі 10 Конституції СРСР від 31.01.1924 р. передбачалося, що право амністії, помилування та реабілітації щодо громадян, засуджених судовими та адміністративними органами союзних республік, зберігається за центральними виконавчими комітетами цих республік [4, 77].

Вищий Центральний Виконавчий комітет оголошував акти амністії до прийняття Конституції СРСР від 05.12.1936 р., у ст. 49 якої передбачалося, що видання союзних актів про амністію відноситься до компетенції вищих органів державної влади — Президії Верховної Ради СРСР [5, 64].

Після запровадження посту Президента Законом СРСР від 14.03.1990 р. “Про заснування поста Президента СРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) СРСР” до його компетенції було відведено здійснення помилування. Відповідно до Конституції (Основного Закону) УРСР від 20.04.1978 р. певний період часу амністія проголошувалася Президією Верховної Ради УРСР (ст. 108 Конституції УРСР) [6, 88].

Відповідно до змін, внесених Законом України від 14.02.1992 р. до Конституції України, здійснення помилування та видання указів про амністію відносилося до компетенції Президента України, (наприклад, Указ Президента України “Про амністію з нагоди річниці проголошення незалежності України” від 17.08.1992 р.) Отже, Президент України проголошував амністію своїми указами до прийняття Конституції України 1996р., в якій запроваджувався

принцип поділу влади на законодавчу, судову та виконавчу. З прийняттям та вступом у законну дію Конституції України від 28.06.1996 р. амністія стала проголошуватися виключно законом України про амністію. Тобто сьогодні оголошення амністії знаходиться у компетенції Верховної Ради України, а не будь-якого іншого вищого органу державної влади. Так, в ч. 2 ст. 92 Конституції України передбачено: амністія оголошується законом України про амністію.

У різні часи амністія здійснювалася у різних формах. Так, у перших актах радянської влади застосування амністії відбувалося у вигляді звільнення від ув'язнення або з-під варти. Далі з'являються вказівки на скорочення строку покарання, а також застосування амністії революційними трибуналами, народними судами та адміністративною владою. Акти про амністію передбачали можливість звільнення осіб не лише від кримінального покарання, а й від адміністративних стягнень та дисциплінарних проступків. Наприклад, у постанові ВУЦВК від 04.11.1922 р. “Амністія” визначалося, що на відзначення радісних днів п'ятиріччя революції Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет ухвалив: звільнити від відповідальності всіх, що підпали в адміністративному порядку карам за порушення обов'язкових постанов, а також покараних у дисциплінарному порядку [7, 112].

Сьогодні нормативно-правовою базою здійснення амністії в Україні є Конституція (відповідно до ч. 3 ст. 92 якої амністія оголошується Законом України Верховною Радою України); Закон України “Про застосування амністії в Україні” від 01.10.1996 р. із змінами та доповненнями [8, 56] та окремі закони України про амністію; ч. 1 ст. 44 та ст. 86 Кримінального кодексу України; п. 4 ч. 1 ст. 6 [9, 173] і ч. 3 ст. 6 КПК України [10, 77]. Актом амністії звільняються від кримінальної відповідальності та покарання тисячі осіб, які вчинили злочини. За даними Державного департаменту України з питань виконання покарань, лише з місць позбавлення волі протягом 1992-2003 рр. було звільнено у зв'язку з амністією 151 496 осіб. Визначення амністії дано в ч. 1 ст. 1 Закону України “Про застосування амністії в Україні” від 01.10.1996 р. — це повне або

часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, які засуджені за вчинення злочину, або кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті останніми; або ж розглянуті, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

1.2. Суть інституту звільнення від покарання

Інститут звільнення від покарання та його відбування є одним з проявів принципу гуманізму у кримінальному праві. Його застосування спрямоване на звуження меж кримінально-правової репресії для стимулювання виправлення засудженого, адаптації його до норм соціальної поведінки та вимог дотримання правопорядку. [12, с. 230]

Суть цього інституту полягає у тому, що за підстав, передбачених КК:

1) засуджений може (або повинен) бути звільнений судом від:

- ✓ реального відбування покарання, призначеного вирокком суду;
- ✓ подальшого відбування покарання, частину якого він вже відбув;

2) засудженому може бути:

- ✓ замінено покарання більш м'яким;
- ✓ пом'якшено призначене покарання.

Звільнення від покарання та його відбування, заміна покарання більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання становлять виключну прерогативу суду, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування. [12, с. 232]

Матеріальною підставою звільнення від покарання та його відбування є недоцільність або ж неможливість призначення чи виконання покарання в силу втрати чи значного зменшення суспільної небезпечності особи, яка вчинила

злочин, погіршення стану її здоров'я або ж в силу зміни закону. Ці загальні підстави конкретизуються стосовно окремих видів звільнення від покарання та його відбування [9].

Кримінальний кодекс передбачає такі види звільнення від покарання та його відбування:

1) звільнення від покарання:

- ✓ щодо особи, засудженої за діяння, караність якого законом усунена (ч. 2 ст. 74);
- ✓ внаслідок втрати особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74);
- ✓ у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74);
- ✓ за хворобою (ст. 84);
- ✓ на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);

2) звільнення від відбування покарання:

- ✓ з випробуванням (ст. 75, 76, 77, 78);
- ✓ з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79);
- ✓ у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80);
- ✓ умовно-дострокове (ст. 81);
- ✓ вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83); на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);

3) заміна більш м'якши покаранням:

- ✓ не відбутої частини покарання (ст. 82);
- ✓ покарання повністю або не відбутої його частини на підставі закону України про амністію або акта про помилування (ст. 85);

4) пом'якшення призначеного покарання (ч. 3 ст.74).

Крім того, спеціальні види звільнення від покарання та його відбування встановлено КК щодо неповнолітніх [9].

Частина 2 ст. 74 Кримінального Кодексу України передбачає негайне звільнення особи від призначеного судом покарання у випадку, якщо новий закон усуває караність (декриміналізує) діяння, за вчинення якого її було засуджено, а ч. 3 ст. 74 — пом'якшення (зниження) призначеного засудженому покарання, що перевищує санкцію нового закону, до максимальної межі покарання, встановленої санкцією нового закону. Детальніше про зворотню дію у часі закону про кримінальну відповідальність див. у коментарі до ст. ст. 4 і 5. У вказаних двох випадках звільнення від покарання і зниження покарання провадиться судом за заявою засудженого або за поданням прокурора чи органу, що відає виконанням покарання. [10]

Відповідно до п. 1 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК підлягають звільненню від покарання (основного і додаткового) на підставі ч. 2 ст. 74 певні категорії осіб, засуджених за КК 1960 р. за діяння, відповідальність за які не передбачена КК 2001 р. Згідно з п. 4 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК особи, які відбувають покарання, призначене за сукупністю вироків, у разі звільнення їх від відбування покарання за окремі злочини на підставі п. 1 вказаного розділу продовжують відбувати покарання, призначене вирокіом суду за інші злочини, що входять у сукупність, якщо це покарання ними ще не відбуте.

П. 5 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК вимагає знизити відповідно до ч. 3 ст. 74 міри покарання, призначені за КК 1960 р., якщо вони перевищують санкції відповідних статей КК 2001 р., до максимальних меж покарання, встановлених КК 2001 р. Подібні положення містяться і в ч. 2 п. 10 цього ж розділу. [10]

Звільнення від покарання внаслідок втрати суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин (ч. 4 ст. 74), Допускається тільки за сукупності таких умов:

1) вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості;

2) її бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці, які дають суду підстави вважати, що особа не вчинить нового злочину і, відповідно, її суспільну небезпечність можна вважати втраченою.

Поведінка особи є бездоганною, якщо особа не лише утримується від вчинення злочинів та інших правопорушень, а й цілком дотримується загальноприйнятих норм поведінки та моралі, іншими словами, поводить себе ідеально. Про поняття сумлінного ставлення до праці див. коментар до ст. 91.

Звільнення особи від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74) може бути застосоване лише у випадках, коли суд не може звільнити особу від відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49). Так, якщо особа заперечує проти закриття справи за nereабілітуючою її підставою (закінчення строків давності) і вимагає закрити її, наприклад, за відсутністю події або складу злочину, суд, за наявності для цього підстав, визнає особу винною, виносить обвинувальний вирок і звільняє її від покарання[11].

РОЗДІЛ II. АМНІСТІЯ І ПОМИЛУВАННЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІДПОВІДНО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЧИ ВІД ПОКАРАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

2.1. Звільнення від покарання на підставі закону України про амністію

Однією з підстав звільнення засуджених від відбування покарання є амністія. В перекладі з латинської амністія означає прощення, тобто звільнення винної особи від того покарання, яке за загальним правилом повинне бути застосоване за певний проступок. Існування цього інституту зумовлене реалізацією принципу гуманізму в діяльності органів держави.

Закон України “Про застосування амністії в Україні” в ст. 1 визначає, що амністія — це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів [8].

Відповідно до положень ст. 92 Конституції України законом України оголошується амністія. Тобто видання актів про амністію належить до компетенції вищого законодавчого органу нашої держави — Верховної Ради України. В законі про амністію вказуються:

- ✓ категорії осіб, які підлягають звільненню за цією амністією;
- ✓ види покарань, від яких звільнюються засуджені;
- ✓ обсяг амністії, тобто її поширення лише на покарання або ж і на кримінальну відповідальність;
- ✓ категорії осіб, до яких не застосовується амністія;
- ✓ органи, на які покладається виконання закону про амністію;
- ✓ інші питання [14].

Закон підлягає публікації в офіційних виданнях Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

Законом може бути передбачене скорочення строків відбування покарань певних видів. Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості щодо осіб, які звільняються від відбування покарання. Особи, на яких поширюється амністія, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом [8].

Якщо злочином було завдано шкоду, то звільнений на підставі закону про амністію повинен її відшкодувати, оскільки амністія не звільняє засудженого від цього обов'язку.

Що стосується питання про погашення чи зняття судимості щодо осіб, до яких застосовано амністію, то воно вирішується відповідно до положень КК України, виходячи із виду і терміну фактично відбутого засудженим покарання.

Теорія та практика правозастосування знає три види амністії:

1) Повна амністія.

2) Часткова амністія.

3) Умовна амністія.

Повна амністія — це повне звільнення зазначених у законі осіб від кримінальної відповідальності або від відбування покарання. Цей вид амністії передбачає повне звільнення особи без будь-яких обмежень. Наприклад, звільнення від покарання ветеранів війни (звільнення від відбування покарання). В цьому випадку засуджений звільняється з установи виконання покарань, але зазнає інших обмежень, які тягне за собою кримінальна відповідальність (наприклад, обов'язок відшкодувати шкоду за цивільним позовом у кримінальній справі, судимість тощо). Звільнення від кримінальної відповідальності ветеранів війни, справи яких перебувають у провадженні. Такі випадки передбачають звільнення засудженого від відповідальності взагалі, тобто від усіх негативних наслідків та обмежень, які тягне за собою кримінальна відповідальність [10].

Часткова амністія — це часткове звільнення вказаних у законі категорій осіб від відбування призначеного судом покарання. Прикладом можуть бути випадки, коли закон про амністію скорочує засудженим не відбуту частину покарання. Цей вид амністії, як правило, застосовується до тих категорій осіб, до яких не може бути застосована повна амністія [10].

Умовна амністія — це поширення дії повної або часткової амністії на ті діяння, які вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених у законі про амністію. Оскільки за загальним правилом дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на злочини, що тривають або продовжуються, якщо вони закінчені, припинені або перервані після прийняття закону про амністію, то вказаний вид амністії є винятковим. Застосовується він з метою припинення суспільне небезпечних групових проявів. Така амністія може бути оголошена, наприклад, для складання зброї бандитськими угрупованнями, до певної дати після набрання чинності законом про амністію та передбачати їх звільнення від покарання [10].

Амністія не може бути застосована до таких категорій засуджених:

- ✓ до осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;
- ✓ до осіб, що мають дві і більше судимості за вчинення тяжких злочинів;
- ✓ до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;
- ✓ до осіб, яких засуджено за вчинення тяжкого злочину, крім засуджених за особливо небезпечні злочини проти держави, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, і які відбули менше половини призначеного вироком суду основного покарання.

Ці категорії засуджених не можуть бути звільнені за амністією ні за яких обставин [8].

Законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які амністія не поширюється. Нерідко закони про амністію називають ще й такі категорії осіб, до яких амністія не застосовується: особи, які після винесення вироку, але до повного відбуття покарання вчинили новий умисний злочин; які раніше звільнялися з місць позбавлення волі умовно-достроково і знову вчинили умисний злочин протягом не відбутої частини покарання; до яких протягом певного часу вже було застосовано амністію або помилування та які знову вчинили умисний злочин, та ін. [11].

Звільнення від відбування покарання на підставі закону про амністію проводиться не пізніше трьох місяців після опублікування закону про амністію. Особи, щодо яких відповідно до закону про амністію застосовується скорочення терміну покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування закону про амністію [8].

2.2. Звільнення від покарання на підставі акта про помилування

Помилування це також акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Але воно відрізняється від амністії цілою низкою ознак. Зокрема, помилування — це акт, який видає Президент України. Це означає, що Президент, як гарант прав і свобод людини, наділений правом прощення навіть найнебезпечнішого злочинця, реалізуючи таким чином соціальну спрямованість держави Україна [11]. Є в цьому акті й елемент каяття засудженого, оскільки, подаючи клопотання про помилування, засуджений фактично визнає вину, розкаюється та бере на себе моральну відповідальність за вчинений злочин, просить його вибачити.

Акт помилування має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретного засудженого, на відміну від амністії, яка спрямована на невизначену кількість засуджених. Якщо видання амністії не залежить від засудженого, його бажання та волевиявлення, то подання клопотання про

помилування — це право засудженого і, як правило, саме він є його ініціатором [10]. Помилування на відміну від амністії не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Помилування не може передбачати звільнення засудженого від кримінальної відповідальності, амністія, навпаки, може передбачати таке звільнення. Але актом помилування може бути замінене одне покарання на інше, більш м'яке.

Особливістю помилування є також те, що клопотання про нього може бути подане лише після набрання вироком законної сили. Амністія можлива і на стадії слідства або дізнання та судового розгляду справи. Помилування засуджених здійснюється у вигляді:

- ✓ заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк;
- ✓ повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання;
- ✓ заміни покарання або його не відбутої частини більш м'яким покаранням.

Право на клопотання про помилування має особа, яка:

- ✓ засуджена судом України і відбуває або відбула основне покарання в Україні;
- ✓ засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування;
- ✓ засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо відповідна установа цієї держави погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування.

З наведеного переліку видно, що визначальним моментом щодо подання клопотання про помилування є закон, за яким виконується рішення (вирок) про покарання.

Як уже вказувалося, подання клопотання про помилування — це індивідуальний акт-волевиявлення засудженого, його власне прохання про прощення. Але з клопотанням про помилування можуть звертатися також захисник, батьки, дружина (чоловік), діти, законний представник, громадські організації тощо [11]. Клопотання про помилування, що подає засуджений через установу виконання покарань або інший орган, який відає виконанням вироку, надсилається на адресу Президента України разом з копіями вироку, ухвали і постанови судів, докладною характеристикою про роботу і поведінку засудженого із зазначенням думки керівника цієї установи або органу і, як правило, думки спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх (щодо неповнолітніх) по суті клопотання та іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування. Засуджені до довічного позбавлення волі також мають право подання клопотання про помилування, але не раніш як по відбутті двадцяти років призначеного покарання. Для роботи з клопотаннями засуджених створена дволанкова система органів держави [10].

Перша ланка, яка здійснює підготовку матеріалів для розгляду клопотань про помилування та з'ясування ставлення засудженого до помилування, — це Служба з питань помилування. Служба наділена компетенцією, яка дозволяє їй виконувати завдання, що стоять перед нею. Зокрема, Служба з питань помилування має право витребувати від суду, прокуратури, органів юстиції та органів, які виконують покарання, інших органів держави та місцевого самоврядування матеріали, необхідні для розгляду клопотань про помилування, їхню думку про доцільність застосування помилування, а також доручати їм проведення перевірок окремих питань. У виняткових випадках, коли засуджений не перебуває під вартою, виконання вироку щодо нього може бути відстрочено до розгляду клопотання про помилування.

Друга ланка — це Комісія з питань помилування (далі — Комісія), яку створює Президент України у складі голови, двох заступників голови і членів Комісії.

Комісія на своїх засіданнях здійснює попередній розгляд підготовлених Управлінням з питань помилування матеріалів. Під час розгляду клопотань про помилування враховуються ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа засудженого, його поведінка, ставлення до праці, участь у громадському житті в місцях відбування покарання, строк відбутого покарання та інші обставини Указ Президента України № 1118/2005 від 19 липня 2005 року, яким затверджено Положення про порядок здійснення помилування, встановлює категорії засуджених, до яких помилування застосовується у виняткових випадках, це, зокрема: особи, яких раніше було неодноразово (два і більше разів) засуджено за вчинення умисних злочинів або до яких раніше було застосовано амністію, помилування, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну не відбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо такі особи до погашення чи зняття судимості знову вчинили умисний злочин [8]. Клопотання про помилування засуджених, які не стали на шлях виправлення, відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, а також клопотання осіб, засуджених за особливо тяжкі злочини, вносяться на розгляд Комісії лише за наявності обставин, що потребують особливо гуманного ставлення. Про інші клопотання, що не підлягають задоволенню, Служба з питань помилування доповідає Комісії і про результати розгляду повідомляє заявників [9]. Розглянувши клопотання про помилування і матеріали, підготовлені Управлінням з питань помилування, Комісія вносить Президентові України пропозицію про застосування помилування. Про клопотання, в яких Комісією не знайдено підстав для помилування, Управління з питань помилування інформує Президента України. Про помилування засудженого Президент України видає Указ.

У разі відхилення клопотання про помилування повторне клопотання особи, засудженої за особливо тяжкий злочин, за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії, як правило, не раніш як через рік, а особи, засудженої за інший злочин, — не раніш як через шість місяців з часу відхилення попереднього клопотання. Повторне

клопотання, що надійшло до закінчення цих строків, повертається заявникові з відповідним роз'ясненням [10].

Укази Президента України про помилування засуджених для виконання надсилаються:

- ✓ щодо осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань, — Державному департаменту України з питань виконання покарань;
- ✓ щодо осіб, які покарання не відбувають або засуджені до інших мір покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, про звільнення від додаткових мір покарання — відповідним судам;
- ✓ щодо осіб, засуджених до відбування покарання у дисциплінарному батальйоні або до службових обмежень для військовослужбовців, — Міністерству оборони України.

Крім того, укази Президента України про помилування засуджених надсилаються Міністерству внутрішніх справ України для відома та іншим державним органам для забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбули покарання.

Звільнення засудженого проводиться у день надходження Указу Президента про помилування у відповідний орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня, — у першій половині наступного дня. Якщо звільнення на підставі акта помилування здійснюється від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча інспекція не пізніше наступного робочого дня після одержання Указу про помилування направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Органи, на які покладено виконання указів Президента України про помилування засуджених, повідомляють Секретаріат Президента України про їх виконання. Контроль за виконанням указів Президента України про помилування здійснює Управління з питань помилування.

РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТІВ АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вітчизняна й закордонна наука кримінального й кримінально-виконавчого права, а деякою мірою й кримінологія, досить інтенсивно розробляють широке коло проблем ефективності різних видів дострокового звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування. Однак такі види дострокового звільнення, як помилування й амністія, менше інших піддалися дослідженню, хоча вони, завдяки своєму надзвичайному характеру виявляють помітний вплив не тільки на помилуваних і амністованих осіб і членів їх родини, але й на формування правосвідомості широких верств населення [15].

Дослідження інституту амністії та помилування зросла в зв'язку з діями, що спостерігалися в останній час, у практиці застосування цих видів пом'якшення соціального та правового становища засуджених. Варто враховувати, що дослідження проблеми амністії та помилування важливе і з точки зору підвищення авторитету державної влади в Україні. При всьому розвитку, що пройшло людство в цілому і Україна зокрема, ідеологічна складова амністії та помилування залишилася не з'ясованою в повному обсязі і до сьогодні [15]. Інститут амністії та помилування (особливо з належною практикою його застосування) має сприяти підвищенню авторитету держави, демонструючи її принциповість і державний прагматизм, з одного боку, людинолюбство і милосердя, з іншого. У цьому полягає один з аспектів соціально-правового призначення інституту амністії та помилування, як субінституту кримінального права.

Акти про амністію і про помилування є правовими, але акт про помилування, на відміну від закону про амністію, за своєю спрямованістю та поширенням розрахований на застосування тільки в одному конкретному випадку – стосовно зазначеного у ньому засудженого. Щодо закону про амністію, то такий нормативно-правовий документ поширюється на певні

категорії осіб, тобто має загальний характер щодо таких осіб та/або злочинів, що вони вчинили. Крім того, помилування не ставиться в залежність ні від ступеня суспільної небезпеки засуджених, ні від ваги злочинів і суворості покарань, що їм загрожують.

Акт про помилування є специфічним правовим актом Президента України, прийнятим у формі Указу, який є підставою заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання, заміни покарання або не відбутої його частини більш м'яким покаранням.

В свою чергу, акт про амністію є специфічним нормативно-правовим актом Верховної Ради України, прийнятим у формі закону, є підставою для повного або часткового звільнення від покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили [10].

Термін "амністія" походить від грецького слова *amnestia*, що означає забуття, прощення. Автори більшості підручників по кримінальному праві не проводять відмінності між поняттями "амністія" і "акт про амністію". Таке ототожнення представляється помилковим. Комплексний аналіз чинного законодавства (Конституції України, КК України) дозволяє зробити висновок про те, що амністія являє собою своєрідний державний захід, спрямований на реалізацію карної відповідальності. Акт про амністію є лише передбаченою законом формою, у якій цей захід здійснюється (формалізується).

Особливістю акта про амністію є дія такого акта в часі, – як правило акти про амністію поширюють свою дію на осіб, котрі вчинили злочин до моменту набрання актами законної сили, і не поширюються на осіб винуватих у вчиненні злочинних діянь після цього моменту [15]. Акти про амністію можуть застосовуватися судами і через багато років після їх видання, але в цих випадках амністія також стосується лише тих осіб, які вчинили злочини до її оголошення. Амністія не скасовує карність певних діянь, а лише стосовно

встановлених категорій осіб допускає відмову від застосування кримінального покарання.

В свою чергу, помилювання засуджених передбачає досягнення мети прощення – повне або часткове звільнення цих осіб від відбування покарання чи його пом'якшення. При цьому, з одного боку, з урахуванням вчиненого та особи винних береться до уваги, чи не завдасть їх дострокове звільнення явної шкоди інтересам суспільства, виправленню та перевихованню зазначених осіб, а з другого — з'ясовується, чи не буде пов'язане продовження виконання вироків із заподіянням надмірних страждань винним та їх близьким.

Доводиться однак констатувати, що застосування інституту помилювання чинне кримінальне законодавство України регулює недостатньо. Про нього лише згадується у ст. 87 КК України, відповідно до якого визнається можливість звільнення засудженого від відбування покарання, а також пом'якшення призначеного йому покарання в порядку помилювання без зазначення підстав застосування останнього.

На сьогодні існує низка правових проблем, пов'язаних з категоріями помилювання та амністії:

- на законодавчому рівні не урегульовано процедуру здійснення помилювання;

- нормативно не закріплено принципи застосування амністії та здійснення помилювання;

- не визначено основні напрями державної політики у сфері звільнення від покарання осіб, які вчинили злочин, на підставі амністії та помилювання.

- на нормативно-правовому рівні не визначено поняття помилювання;

Так, науковцями замало уваги приділяється дослідженню правової природи амністії та помилювання, з'ясування якої має важливе теоретичне й прикладне значення для розкриття їх сутності. Чимало суперечливих моментів

трапляється при вирішенні питань про можливість застосування амністії щодо неосудних осіб, а також засуджених за сукупністю злочинів, один з яких виключає поширення дії амністії на таких осіб [15]. Потребують наукового осмислення і правові наслідки застосування цих інститутів. Існує також необхідність вивчення громадської думки щодо застосування амністії та здійснення помилування.

Висновки

1. На сучасному етапі розвитку української науки кримінального права не існує єдиного визначення інститутів амністії та помилування. Вони не належать до однієї певної галузі права, оскільки норми про них містяться і в конституційному, і в кримінальному, і в кримінально-процесуальному, і в кримінально-виконавчому законодавстві. Аналізовані інститути поєднують у собі норми різних галузей права, мають спільні риси, але відрізняються за багатьма ознаками. Наголошується на тому, що амністія та помилування – це самостійні міжгалузеві правові інститути.

2. Найбільш суттєва відмінність між амністією і помилуванням, яка полягає в нормативному характері положень акта амністії. Ці положення містять юридичні норми, які, зокрема, регулюють групу кількісно невизначених суспільних відносин; поширюються на коло не персоніфікованих суб'єктів; діють у часі безперервно і не вичерпують свою обов'язковість певною кількістю їх застосувань. На відміну від амністії, помилування є правозастосовним актом, який використовується однократно й адресований конкретним особам.

3. З метою підвищення рівня ефективності інститутів амністії та помилування пропонується запровадити умовне амністування та умовне помилування; сформульовано відповідні нормативні положення, якими необхідно доповнити Кримінальний кодекс України. Умовність полягає в тому, що засуджений не звільняється остаточно, невідбуте покарання (або його частина) для нього стає випробувальним строком. Якщо упродовж цього часу винуватий вчинить злочин, то суд визначає йому остаточне покарання згідно з правилами призначення покарання за сукупністю вироків.

4. Необхідність більш повного, реального і ефективного забезпечення прав потерпілого (жертви злочину) при звільненні винуватого від кримінальної відповідальності на підставі закону України про амністію. Здобувач пропонує

закріпити в Кримінальному кодексі України норми про незастосування амністії до винуватих у вчиненні злочину осіб, які не відшкодували завдані цим злочином збитки громадянам, юридичним особам або державі.

5. Обґрунтована потреба законодавчого закріплення інститутів амністії та помилування в окремому розділі Кримінального кодексу України, розроблена його теоретична модель. Автором виявлені також істотні вади Закону “Про застосування амністії в Україні”, запропонована його нова редакція. Окремі положення Закону “Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” у цих питаннях доволі часто суперечать кримінально-виконавчому законодавству. Все це створює додаткові складнощі на рівні теоретичного пізнання зазначених соціально-правових явищ, а також може негативно впливати на правозастосовну діяльність. Відтак, проблеми соціальної адаптації осіб, що відбули покарання, є актуальними у площині теорії, законодавства і практики.

6. З метою запобігання порушенням законодавства при виконанні актів амністії та здійсненні помилування, а також для вироблення правил щодо дотримання вимог нормативно-правових актів у цій сфері дисертант наголошує на необхідності проведення узагальнення судової практики застосування амністії та здійснення помилування з подальшим прийняттям відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України, яку можна назвати “Про практику застосування судами України законодавства з питань звільнення від кримінальної відповідальності та/чи покарання внаслідок актів амністії і звільнення від покарання у зв’язку з помилуванням”.

Список використаної літератури

1. III Універсал Центральної Ради від 07.11.1917 р. // Винниченко В. К. Відродження нації. — Київ-Відень, 1920. — Ч. II. — С. 74-84
2. Про Тимчасовий державний устрій України: Закон від 29.04.1918 // Державний вісник. — 1918. — 16 травня.
3. Про тимчасове Верховне правління та порядку законодавства в Українській республіці: Закон від 12.11.1920//Конституційні акти України. 1917-1920рр.
4. Основной Закон (Конституция) Союза Советских Социалистических республик от 31.01.1924. — Съезды Советов в документах. 1917-1936 гг. — М., 1960. — Т. III. — С. 40-54.
5. Конституция (Основной Закон) СССР от 05.12.1936. — Съезды Советов в документах. 1917-1936. — М., 1960. — Т. III. — С. 228-245.
6. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної республіки. — К.: Політвидав України, 1979. — 124 с.
7. Про звільнення з ув'язнення деяких категорій арештованих і засуджених: Постанова ВЦВК від 04.11.1922. — СУРСФСР. — 1919. — № 14. — Ст. 138.
8. Про застосування амністії в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80>
9. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. 5-те вид., перероб. та доп. / Від.ред. Є. Л. Стрельцов. — Х.: Одиссей, 2008. — 800с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
11. Маляренко В. Т., Музика А. А. Амністія та помилування в Україні: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2007. — 700 с.

12. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/ugolovnoe-protseualnoe-pravo/51-jum-groshevij-kriminalnij-protse.html>
13. Закон України Про внесення змін до Закону України " Про застосування амністії в Україні ” від 18 травня 2000р. №1745-III [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3465-17>
14. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
15. Окорочова А.І. Проблеми застосування інститутів амністії та помилування в кримінальному праві України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://kplduvs.at.ua/publ/internet_konferencija/materialy_konferencii/okorokova_a_i_problemi_zastosuvannja_institutiv_ammistiji_ta_pomiluvannja_v_kriminalnomu_pravi_ukrajini/5-1-0-61